

dar vpraša Matjaža: »Čuješ ti, igrač, Kralj Matjaž?« V sh. ima »igrač« še splošnejši pomen: lusor in saltator. Razvidno je, da se je pojem oblikoval po nemškem izrazu »Spielmann«, ki je prodril tudi na slovanski jug (glej str. 65, op.). Zelo važno je to, kar piše Jakob Bleyer o vlogi slovenskega igrača med Madžari (Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur XXXI, 589 s.); naš igrač je postal tam kot »igricz« nositelj epskih tradicij: »ko so prišli Ogri v Evropo, so sicer imeli poklicne pevce; če so pa vkljub temu prevzeli slov. besedo, je moral pomeniti igrač posebno vrsto takih ljudi, ki so se v svoji umetnosti razlikovali po obliki in vsebini od domačih ogrskih poklicnih pesnikov. Domnevati moramo, da so igri obravnavali v svojih pesmih tudi epske snovi; trditev, da so služili le nizkokomični zabavi, se često ponavlja, a ni z ničemer dokazana. Poleg te sposojenke moremo še često opaziti vpliv slovanski na ogrsko vagantsko in narodno poezijo.« G. Bleyer sklepa svoj znameniti članek z dobro osnovano domnevo, da so bili slovanski igri oni, ki so posredovali panonsko-hunsko pričo (slonečo na germ. tradicijah) Ogrom, in pozivlje slovenske preiskovalce, da to vprašanje razčistijo. O igrih obstoji pri Ogrih že dokajšnja literatura (l. c. 593).

Neizvestno je, ali najdemo na južnoslov. tleh skomraha? Etimologija te besede bi nam pojasnila marsikaj, da je znana. Mogoče, da spada semkaj slov. škornrd, t., konj ali koza, ki jo o predpustu jezdi; škornrdati, vb., die Stirne runzeln, ein finsteres Gesicht machen; mogoče so mišljene tukaj prvotno grimase glumcev? Mogoče nadalje, da spadajo semkaj še besede, o katerih sem govoril v ČZN XXIII, 144; šamljati, vb., Spässe treiben, švab. tschämelen, vb., zu Gevatter bitten, Possen treiben. Končno je beseda poreden, adj., ausgelassen, lose, mutwillig verjetno sposojenka iz nem varend; varndiu diet, vaganti. F. Kotnik izraža domnevo, da smo imeli Slovenci ne samo »poredne paure« (take kmete, ki niso bili nikjer po dvorskem pravu vstoličeni), temveč tudi »poredne pevce« (Čas XIX, 11).

Istotako bo treba še določiti pri nas prvotni pomen izrazov, ki se nanašajo na poedine pesniške vrste: basen, bajka in bajulja; slednja beseda je znana na vzhodu danes še v pomenu »keifende Rede«; godica, pesem, popevka. Zatem gadati in pregadati (abgedroschenes Zeug erzählen), gatati, prečo prečati (štaj. vzhod; pač: priče pri-čati) i. t. d.

V skladu s splošnim mnenjem položi g. M. nastanek junaške epike pri južnih Slovanih v dobo turške invazije. V tej dobi nastane zgodovinski substrat in duševna dispozicija za ustvarjanje epike. Pri tej priliki bi kazalo omeniti, da vsaka taka tvorilna doba absorbira, kar je vstvarila ljudska fikcija prei: južni Slovani so seveda imeli junaško epiko že pred prihodom Turkov; pri Hrvatih n. pr. je sprožil vpad Mongolov pesniške sile [Peter Klepec]. Vprašanje, v koliko so v junaški epiki vtelesene mitske postave in predstave, je istotako važno, a ne spada v okvir razprave (str. 59). Bogata strokovna literatura, ki spremlja razpravo, povišuje nje vrednost, ki obstoji predvsem v tem, da hoče premotriti razvoj slovanske narodne epike iz enotnih vidikov.

J. Kelemina.

Vurnik S.: Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp. (Donesek k studiju slovenske ljudske arhitekture.) Separatni odtis iz Etnologa IV. Ljubljana 1930. 8°. Str. 30—71+XIV.

Iz družabnih razlogov se srednji in novi vek ni zanimal za kmetstvo hišo. Romantika se z našo kmetstvo hišo ni bavila, ker so ji zato manjkali zemljepisni in jezikovno-zgodovinski vidiki, ki so se vzgajili šele v drugi polovici XIX. stoletja; v gradbeni umetnosti in arhitekturi pa je romantika stala pod klasičnimi in klasicističnimi vplivi.

Med Jugoslovani so načeli študij kmetijskih bivališč zagrebški umetnostni zgodovinarji, po njihovi poti so šli pod vplivom potrebe po motivih Slovenci, v Beogradu pa

so začeli proučavati sela in kmetske stavbe zemljepisci. Zadnji so s Cvijićem dovedli poznanje zahodno- in srednjebalkanskih kmetijskih bivališč do višine, katero so dosegli najnaprednejši evropski narodi. Kakor je beograjska šola ustvarila zemljepisno podlago za študij naših kmetijskih bivališč, tako je graška šola z Meringerjem in Murkom utrdila podlago za proučevanje naše kmetske hiše z jezikoslovno-zgodovinskega vidika. Najmanj osvetljena je ostala naša hiša z zgodovinske strani, kar je iz značaja virov razumljivo; deloma je poizkušal to pot Geramb. Nekoliko bolje kot z zgodovinsko stranjo je bilo z umetnostno-zgodovinsko in tehnično stranjo naše kmetske hiše; tu je zastavil sedaj svoje pero Vurnik S. in razširil svojo študijo v »Našem selu« z izčrpanjem večine dosedanjega slovstva in z lastnimi izsledki, pri tem pa se je omejil na alpsko hišo.

Literarno-zgodovinski pregled poda glavno dosedanje delo o slovenski alpski hiši, uvede v razdelitev slovenskih hišnih tipov in na podlagi karte do pregledne omejitve alpske hiše. Na slovensko alpsko hišo kakor tudi na selišča in kmetije sta vplivala zemlja in človek. Opis hiše začenjajo tlocrti od Zile, gornje Soče in Save, Pohorja in Kobanskega, iz katerih sledi ugotovitev, da se razvija v naših Alpah splošno-slovenski alpski tloris. Jedro razprave tvori opis lesenih hišnih konstrukcij, notranjosti hiše z njenimi sestavinami in kratek očrt alpskih gospodarskih poslopij, na kar sledi pregled estetskega in zgodovinskega razvoja in kot zaključek dela priloge. Izrazito jasno je podana konstrukcija, zunanost, notranost in estetska stran slovenske alpske hiše, nazorno je poglavje o gospodarskih poslopijih. Zemljepisni in zgodovinski del je posplošen in zahteva nekatere splošne pripombe, ne da bi načenjali podrobne ugotovitve.

Kot uvod svoje študije je postavil Vurnik antropogeografijo; s tega vidika so se z našimi selišči bavili še Cvijić, Sidaritsch, Schmid, Tangl, Lončar, Savnik (v rokopisu), Dainelli, Marinelli in poleg drugih Krebs, ki vsebuje tudi tozadevno literaturo. Troje zemljepisnih enot je dalo Sloveniji podlago za troje kultur in troje tipov hiš, za srednjepodonavsko, sredozemsko in alpsko hišo. Izoblikovala so se kmetska bivališča pri nas pod vplivom zemlje in raznih kultur. Selišče se razvije v bližini vode, če le mogoče na solnčni legi na primernih geomorfoloških tleh; veter vpliva na bivališča na grebenih, zemeljski plazovi v gotovih geoloških plasteh, n. pr. lapor, snežni plazovi pa pri planšarskih bivališčih. Alpsko rastlinstvo, ki je posledica geomorfoloških in klimatoloških razmer, je izoblikovalo lesene stavbe z velikimi napuščmi in škodljivimi strehami. Poleg zemljepisnih predpogojev so važni zgodovinski, n. pr. kolonizacija, pri kateri pa se narodnostni značaj kaže samo v začetku. Pri naši alpski hiši pride tuji narodnostni življenjemanj do izraza, ker so bili freisinški in briksenški kolonisti sicer večinoma nemškega pokoljenja, a alpskega porekla, tako da pride pri hiši z njimi do veljave v prvi vrsti alpski moment. Zgodovinski razlogi igrajo glavno vlogo pri razdelitvi zemlje v kmetska posestva in kmetijskih posestev v parcele, a tudi tu vzporedno z zemljepisnimi razlogi, n. pr. kakovost zemlje, terase, mokrota i. t. d. Zato je tudi težko trditi — če še sploh govorimo o narodnostnih tipih, ki so zemljepisno-zgodovinski — da so nemška naselja v ravnini posamična, ker je to pač »Gewandorf«; zato tudi težko iščemo narodnostno-nemške vplive v Davči, katero so razen Podporezna poselili Slovenci, medtem ko Bijnje sploh ne predstavlja selišča posamičnega značaja. Isto je glede za Slovence značilnih selišč. Nemški proučevalci selišč si še danes niso na jasnem, ali je »Rundling« res nekaj izvirno slovanskega, pač pa smatrajo »Straßendorf« za slovansko značilnost. To pa ne velja za Alpe, ampak za zahodno Polabje.

Legi in zapored kmetij v vasi je odvisen poleg tega še od razdelitve kmetijskih posestev in od tega tudi legi hiše same. Nadaljnje samoniklosti hiše izvirajo iz načina gospodarstva v ozemlju samotnih kmetij, zaselkov ali raznih vasi, iz velikosti posestva, ali je ono veliko, srednje ali malo in ali leži kmetija v višini, na vznožju ali v

dolini na polju; razlika nadalje bo med stavbo n. pr. pohorskega drvarja ter triglavskega planšarja. Vsled tega je težko podati enotno sliko alpskega selišča, kmetije, kakor tudi alpske hiše, v okviru katere stoji slovenska alpska kmetijska hiša. Šele iz okvira enotne alpske hiše z njenimi splošnimi značilnostmi pa lahko preidemo na slovensko alpsko hišo, da določimo na njej splošno alpske in specijelno slovenske osobine ter obenem s tem ugotovimo sredozemske in srednjepodonavske vplive; poleg tega pa tudi prehode iz in v Dinarsko ozemlje.

Odgovor na vsa ta vprašanja, kot zemljepisni položaj hiše in kmetije, gospodarsko stanje in preteklost kmeta, križanje raznih zemljepisnih in kulturnih enot na ozemlju Slovenije razloži raznovrstnosti na naši hiši, ki zadobiva pod vplivom današnje civilizacije vedno bolj obrtno in meščansko obliko. Pod vplivom starejše enostanovanjske, oziroma pritlične mestne hiše se danes naša kmetijska hiša z mestno izjednačuje; najbolj počasi gre ta razvoj pri dimnici. Gerambovi podatki za razširjenost in gostoto dimnic 1915 so za Slovenske gorice, Pohorje in ozemlje jugovzhodno pretirani. Ker izide v kratkem karta o razširjenosti naših dimnic, omenjam v dokaz samo Šlebingerjeve podatke za Slovenske gorice pri Murku. Glede izvora dimnic pa nastopi čisto zgodovinsko vprašanje: Kje imamo najstarejši vir za dimnice? Pri nas so to Schmidova izkopavanja na Pošteli in Starem trgu. Ker starejših dokazov, n. pr. slik z vaz, nimamo, so znanstvena podlaga študiju dimnice, zlasti v tločrtu Schmidova odkritja, ta pa predstavljajo ilirske ali keltske dimnice. Da je dimnica antičnega izvora, je jasno, da pa bi bila v današnji formulaciji srednjeveškega izvora, je zgodovinsko netočno, ker nam starotrški hiši VI in VII Schmidovih izkopavanj kažeta prazgodovinski, laténski izvor. Tozadevno je važen tločrt hiše VI, ki popolnoma nalikuje tločrtu 4 (Štajerski tip), str. 41 in ki je tudi temelj »frankovskemu« tločrtu. Dimnica, kakor tudi »frankovski« tločrt v naših krajih sta prvič ugotovljena kot kulturna last Keltoilirov; v očigled tem dejstvom je napačno pripisovati dimnicam srednjeveško formulacijo, kot dajati tločrtom po Dachlerju in Grundu razširjena imena po narodnostih ali plemenih. Da bi Predarlška ne bila vplivana od Ilirov — za kar pa tu ne gre —, je tudi netočno, predrimski prebivalci Predarlške so bili sorodniki Etruščanov, Retijci, ki so bili prožeti keltskih in ilirskih elementov. Da pa je dimnica geografsko vmesni tip med vzhodnoevropsko in sredozemsko hišo, potrjujejo izvajanja: »Kaminasta hiša je specialiteta plemen ob Sredozemskem morju že od antike sem, kakor je »Herdofenhaus« značilen za vzhodno Evropo tudi vsaj izza zgodnjega srednjega veka sem, dimnica pa je zgolj zadnji stadij razvoja srednjeveške hiše, ki je bila nekoč last vsega neromanskega zapada« (str. 46). Glede kaminaste hiše in njenega antičnega izvora si znanost — posebno velja to za Severno Afriko — še ni točno na jasnem, Opozarjam samo na Jesena.

Kar se tiče tločrtov samih, manjka tuptam jasnost. Na strani 41 je s številko 1. imenovan alpski nemški tločrt po pokrajini kot tirolski tip; je pa to tločrt, ki po Dachlerju, oziroma Krebsu nalikuje bavarskemu. Tločrt št. 2 pa je imenovan kot bavarski tip, ki pa nalikuje alemanskemu tločrtu na Predarlškem, tako da je dvoumen prvi stavek drugega odstavka str. 44, napačen pa drugi stavek str. 48; kajti pri bavarski hiši »ist der Eingang an der Giebelseite, der Hausgang geht in der Längsachse«. To pa pri naših dimnicah v splošnem ni slučaj, tudi tam samo deloma, kjer so veže v kolenu.

Lepo in močno je opisana konstrukcija, zunanost in notranost alpske slovenske hiše. Napušči se proti vzhodu sicer manjšajo pri večjih hišah, relativno večji pa postajajo pri manjših; pod napuščem namreč suši viničar mnoge poljske pridelke. Pri vprašanju koroške »bajštve« (pri Murku = poštr^{ba}, paštr^{ba}) je zanimivo zgodovinsko vprašanje izvora. Potem, ko je Geramb ugotovil pri Turrachu »Badestube« kot kmet-

sko kopalnico in našel v štajerskem deželnem arhivu akte iz XVIII. stoletja, s katerimi se iz npravnostnih razlogov uporaba teh kopalnic zabranjuje, je zgodovinsko utemeljeno, da so se te stavbe razvile ne samo kot »Beistübl«, ampak poleg sušilnic tudi iz nekdanjih kopalnic.

Z estetsko razvojne strani je Vurnik ponovno povdaril, da predstavlja alpska slovenska hiša stil kmetskega baroka, tako da postaja to edino znanstveno stališče pri nas vedno bolj splošno in utrjeno. Z zgodovinsko-razvojne strani so ugotovitve težje, ker v nasprotju z Balkanskim polotokom (savardak, Strabo i. dr.) ali Vzhodno in Severno Evropo manjkajo zaenkrat ravno preddela o razvoju alpske hiše v toku zgodovine. Vprašanje je n. pr., ali je renesansa na našo alpsko kmetsko deželo sploh kaj vplivala?

Važno in dragoceno je bogato gradivo, ki spremlja Vurnikova izvajanja. Lepe slike polnijo štirinajst prilog in tvorijo razstavo naše, zlasti velike alpske hiše, od lesene konstrukcije, ostrešja, tločrtov, zunanosti in notranosti do gospodarskih poslopij in dimnice. Za to gradivo moramo biti Vurniku še posebno hvaležni; pač pa je treba v takem slučaju paziti na korekture (str. 63!).

V proučevanju naše kmetske hiše še ni načeta njena zgodovinska stran, brez katere moremo ostati v glavnem le pri opisu. Da pa se danes, ko delajo na tem vprašanju že zemljepisci, jezikoslovci, tehniki, umetnostni zgodovinarji, študij kmetske hiše uredi, je postalo potrebno, da zastopniki posameznih strok uredijo delo v nekem pravcu. Da se delo enotno usmeri (terminologija i. dr.), je potrebno skupno utrditi program in smernice dela v posameznih strokah, ker nemogoče je, da bi zmogel posameznik kmetsko hišo z zgodovinskega, zemljepisnega, tehničnega, jezikoslovnega in umetniškega vidika. Z Vurnikovo študijo je postalo vprašanje sodelovanja na kmetski hiši zainteresiranih znanosti še posebno važno.

Frano Baš.

Vurnik S.: Słowiańcy a etnografia. Poljski list »Ruch Słowiański« je v št. 4—5 letošnjega letnika prinesel zanimiv pregled o stanju etnografske vede pri različnih slovanskih narodih. Med članki o etnografiji pri Belorusih, Bolgarih, Srbobrvatih, Čehoslovaki, Dolnjih in Gornjih Lužičanih, Rusih in Ukrajincih je na str. 149—153 pod gornjim naslovom tudi članek o Slovencih; napisal ga je dr. St. Vurnik v Ljubljani.

Članek podaja kratek zgodovinski pregled, sodobno stanje in naloge naše etnografije. Pisan je z vidika osrednjega slovenskega muzeja, zato je historični (po avtorju »trochę p r z y d ł u g i e!«) uvod članka žal površen; kajti velik del našega etnografskega dela se je izvršil brez zveze z ljubljanskim muzejem. Vsaj glavne rezultate tega dela pa bi članek, ki naj slovanski svet informira o našem narodopisju, vendarle moral omeniti. Za popolnoma neosnovano smatram n. pr., da pregled slovenske etnografije docela zamolči tako fundamentalno delo, kakor so Štrekljeve Slovenske narodne pesmi. Pa tudi imen Pajek, Navratil, Šašelj, Murko, Sič, Kotnik ni lahko preiti. Trditi, da se je nova era slovenske etnografije začela šele po vojni, v taki zvezi, kakor stoji to na str. 150, češ, da je vse prejšnje delo nesistematično in diletantsko, je na vsak način pretirano in v taki obliki nevdružljivo. Ista neenotnost in pomanjkljivost se opaža pri upoštevanju publikacij in muzejev. Ako se v članku imenoma navaja »Etnolog«, bi se moral vsaj omeniti tudi naš »Časopis«, ki je v svojih 25 letnikih — čeprav stoji v njem narodopisje bolj v ozadju — ipak priobčil marsikak donesek. Ravno za članek o slovenski hiši, ob katerem je v pregledu opozorjeno na »Etnologa«, je dr. Vurnik sam uporabljal tudi izsledke in klišeje našega »Časopisa«; o njega narodopisni kakovosti torej ni mogel lahko dvomiti. Pri naštevanju muzejev je med izvenkranjskimi omenjen pač deželni muzej v Gradcu, popolnoma zamolčana pa je zbirka Zgodovinskega društva v Mariboru, dasi bi kot plod našega, slovenskega dela zaslužila vsaj kratko omenbo.